

ДАНЧЕНКО К. М.,
старший викладач кафедри кримінально-
правових дисциплін та оперативно-
розшукової діяльності
(Прикарпатський факультет
Національної академії внутрішніх справ)

УДК 343:973

ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ ЗАКОННОСТІ У РАЗІ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ ЗА ХВОРОБОЮ

У статті розглядаються принципи законності та відповідності міжнародним законодавчим актам, ратифікованим Україною, та їх дотримання у разі звільнення від покарання за хворобою.

Ключові слова: покарання, законність, відповідність, дотримання, звільнення, хвороба.

В статье рассматриваются принципы законности и соответствия международным законодательным актам, ратифицированным Украиной, и их соблюдение при освобождении от наказания по болезни.

Ключевые слова: наказание, законность, соответствие, соблюдение, освобождение, болезнь.

The article discusses the principles of legality and compliance with international legislation ratified by Ukraine and their observance during exemption from punishment due to illness.

Key words: punishment, legality, compliance, dismissal, illness.

Вступ. У кримінальному законодавстві України є положення, яке дає змогу звільнити від подальшого відбування покарання осіб, які захворіли на тяжкі хвороби, що перешкоджають їх подальшому перебуванню в колонії (частина 2 статті 84 Кримінального кодексу України) [1]. Вирішення питання про звільнення у таких випадках належить до компетенції судів, при цьому відповідно до положення статті мають враховуватись тяжкість скоєного злочину, характер захворювання, особа засудженого та інші обставини справи.

Кримінальний закон розрізняє дві категорії осіб, які можуть бути звільнені від покарання або від подальшого його відбування за тяжкою хворобою (ч. 2 ст. 84 КК України): осіб, які після скоєння злочину, але до постановлення вироку захворіли на тяжку хворобу, що перешкоджає відбуванню покарання, та осіб, які під час відбування покарання захворіли на тяжку хворобу, що перешкоджає відбуванню покарання.

За результатами вивчення судової практики щодо застосування вимог частини 2 статті 84 КК України (щодо звільнення від покарання за хворобою) встановлено, що вона має базуватися на принципах не тільки гуманності, рівності, справедливості та моралі, але й законності та відповідності міжнародним законодавчим актам, ратифікованим Україною.

При цьому суди керуються Постановою ПВС від 18 вересня 1973 року № 8 «Про практику застосування судами законодавства про звільнення від відбування покарання засуджених, які захворіли на тяжку хворобу», тобто документом 46-річної давнини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням особливостей звільнення від відбування покарання за хворобою займалися свого часу відомі вчені у галузі криміналь-

ного права та кримінології, а саме: М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.А. Клименко, О.Ф. Ковітіді, А.С. Михлин, А.В. Наумов, С.Н. Сабанін, Н.С. Таганцев, Ю.М. Ткачевский, К.Г. Донець, О.П. Горох та ін.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити місце принципу справедливості та відповідності міжнародним законодавчим актам, ратифікованим Україною, у разі звільнення від покарання у зв'язку із хворобою і на їх основі сформулювати власну наукову позицію щодо цього питання.

Результати дослідження.

Кримінально-правові наслідки визначаються тільки КК України (ч. 3 ст. 3), при цьому «законність і карність діяння, а також інші кримінально-правові наслідки діяння регулюються законом про кримінальну відповідальність, що діяв на час вчинення цього діяння» (ч. 2 ст. 4 КК). Цей принцип законності забороняє також надавати зворотню дію в часі закону про кримінальну відповідальність, «що встановлює злочинність діяння, посилює кримінальну відповідальність або іншим чином погіршує становище особи» (ч. 2 ст. 5 КК). Згідно із зазначеною нормою зворотної дії у часі не має не тільки закон, який криміналізує діяння чи посилює його карність, а й закон, який звужує підстави та умови звільнення від кримінальної відповідальності й покарання чи від його відбування. Водночас згідно з ч. 1 ст. 5, зворотню дію у часі мають закони, що декриміналізують діяння та пом'якшують покарання, розширюють підстави та умови звільнення від кримінальної відповідальності й покарання. Зі змісту ч. 1 ст. 1 випливає, що двома основними завданнями КК України є: охорона соціальних цінностей і запобігання злочинам. Таким чином, принцип законності відіграє першочергову роль серед інших у кримінально-правовій політиці України. Саме він визначає систему пріоритетів у сфері покарань, яка має базуватися на загальноприйнятих нормах міжнародного права і відображатися в правових актах та юридичній ідеології держави. Звідси висновок, що принцип законності має забезпечити: 1) відповідність змісту закону потребам життя суспільства; 2) верховенство закону стосовно інших підзаконних правових актів; 3) точне та неухильне виконання чинних законів і підзаконних актів усіма державними органами влади, посадовими і службовими особами та громадянами незалежно від суб'єктивного ставлення до них окремих осіб. Варто підтримати позицію О.Ф. Скакун, котра вважає, що не може бути винятку ні для фізичної, ні для юридичної особи, на яку не поширювалися б вимоги законності [2].

Необхідно зазначити, що право на охорону здоров'я є одним із конституційних прав людини й громадянина. Не є винятком і засуджені, яким право на охорону здоров'я передбачене ст. 8 Кримінально-виконавчого кодексу України. Однак забезпечення цих прав з боку держави натепер є вкрай низьким, про що свідчать численні скарги осіб, які відбувають покарання, до Європейського суду з прав людини. Національним законодавством, а саме Кримінальним кодексом України (далі – КК України), передбачено повне або часткове звільнення від покарання за вчинене діяння. На відміну від звільнення від кримінальної відповідальності, звільнення від відбування покарання застосовується тільки до вже засуджених осіб. Звільнення від відбування покарання здійснюється тільки судом (крім звільнення від відбування покарання на підставі Закону України «Про амністію» чи акта про помилування – ч. 1 ст. 74 КК України) [3].

Так, хвороба є підставою для звільнення особи від покарання:

- 1) у разі її захворювання на психічну хворобу (ч. 1 ст. 84 КК);
- 2) у разі захворювання на іншу тяжку хворобу (ч. 2 ст. 84 КК);
- 3) у разі визнання військовослужбовця непридатним до військової служби за станом здоров'я.

Доцільність звільнення від покарання за хворобою зумовлена ідеєю про те, що покарання можуть відбувати тільки особи, які здатні повноцінно сприймати його каральну суть, піддаватися впливу виправлення засудженого. Якщо ж, зважаючи на негативні зміни стану фізичного або психічного здоров'я винної особи після скоєння злочину, покарання не може досягнути визначеної законом мети або здатне заподіяти при цьому їй лише страждання,

воно не має реалізовуватись, а якщо особа вже відбуває покарання, його слід припинити [4, с. 265].

Якщо особа після скоєння злочину або постановлення вироку захворіла на іншу тяжку (не психічну) хворобу, яка перешкоджає відбуванню покарання, тобто до цієї особи не можуть застосовуватися основні засоби виправлення, такі як: режим, суспільно корисна праця, соціально-виховна робота, загальноосвітнє та професійно-технічне навчання, громадський вплив, то відбування покарання стає недоцільним, антигуманним, здатним завдати фізичних страждань засудженому, що суперечить вимогам ч. 3 ст. 50 КК України. Водночас така особа не втрачає можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними [4, с. 266].

Звільнення від покарання осіб, які після скоєння злочину або постановлення вироку захворіли на тяжку хворобу, допускається за наявності двох критеріїв: медичного та юридичного.

Медичний критерій має засвідчувати наявність у особи тяжкого захворювання. Відповідно до Переліку захворювань, які є підставою для подання до суду матеріалів про звільнення засуджених від подальшого відбування покарання [5], такими тяжкими хворобами є: туберкульоз; інфекція вірусу імунодефіциту людини (ВІЛ/СНІД); лепра; новоутворення; хвороби ендокринної системи; хвороби нервової системи та органів чуття; хвороби органів кровообігу; хвороби органів дихання; хвороби органів травлення; хвороби нирок; хвороби кістково-м'язової системи та сполучної тканини; хвороби обміну; анатомічні дефекти внаслідок захворювання чи травми; променева хвороба. Якщо наявне в особи захворювання (навіть тяжке) не входить до Переліку захворювань, суди відмовляють у задоволенні подань про звільнення особи від покарання у зв'язку з тяжкою хворобою [6].

Так, якщо враховувати практику ЄСПЛ під час розгляду справ, що стосуються звільнення особи від покарання у зв'язку із тяжкою хворобою, то необхідно зазначити що, в справі «Єрмоленко проти України» ЄСПЛ визнав, що ненадання заявнику адекватної медичної допомоги під час тримання під вартою та неможливість такого тримання з огляду на тяжкий стан його здоров'я є порушенням ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [7]. Саме тому практика вирішення питань звільнення особи від відбування покарання за станом здоров'я, виходячи тільки з виключного переліку захворювань, які можуть бути підставою для такого звільнення, без оцінки інших обставин є такою, що не забезпечує гарантій статті 3 Конвенції прав людини.

Звільнення засудженого за хворобою є складовою частиною забезпечення права засудженого на охорону здоров'я, оскільки передбачає надання йому можливості достроково звільнитися з метою створення більш сприятливих умов для лікування й одужання. І тому правильно буде вважати цей інститут проявом гуманності до засудженого з відповідними акцентами під час застосування звільнення за хворобою [2].

Юридичний критерій звільнення від покарання за хворобою зобов'язує суд, крім врахування характеру захворювання обвинуваченого (засудженого), зважати на тяжкість скоєного злочину, особу винуватого та інші обставини справи (ч. 2 ст. 84 КК України).

Тут заслуговує уваги рішення Бориспільського міськрайонного суду Київської області щодо справи за клопотанням засудженого гр. Т про його звільнення від відбування покарання у зв'язку з хворобою. Згідно з вироком апеляційного суду Дніпропетровської області від 03.07.2012 року гр. Т був засуджений за п. 7 ч. 2 ст. 115, ч. 1 ст. 263 КК України, ч. 4 ст. 296 КК України із застосуванням ч.1 ст. 70 КК України до 14 років позбавлення волі. Під час відбування покарання в Бориспільській виправній колонії № 119 засуджений гр. Т у лютому 2014 року звернувся до суду із клопотанням про звільнення його від відбування покарання у зв'язку з хворобою. Під час розгляду клопотання засудженого у справі призначалась судово-медична експертиза, що проводилась Київським обласним СМЕ, висновок якої надійшов до суду у травні 2014 року. Суд прийняв до уваги висновок судово-медичної експертної комісії Київського обласного бюро судово-медичних експертиз, оскільки фахівцями Міністерства охорони здоров'я України у засудженого гр. Т було виявлене захворювання, яке є підставою для подання в суд матеріалів про звільнення останнього від подальшого

відбування покарання. Згідно з указаним висновком, на час розгляду матеріалів стан хворого тяжкий, а його захворювання незворотне та прогресуюче з тенденцією до погіршення.

Так, судом встановлено, що засуджений гр. Т., згідно з медичним спеціалізованим висновком, має такі захворювання, як: артеріальна гіпертензія (гіпертонічна хвороба) II ступеня, кризовий перебіг, із розвитком гіпертезивного серця, серцевої недостатності II Ф ступеня; хронічний В-клітинний лімфолейкоз, ІІБ-III стадія за R ai-класифікацією, із анемією, тромбоцитопенією, глибоким імунodefіцитом, що проявляється частинами запальними ускладненнями, можлива наявність лейкозної інтоксикації.

За місцем відбування покарання засуджений характеризувався позитивно, режим відбування покарання не порушував, дотримується встановлених правил поведінки та розпорядку дня, стягнень не мав, отримав заохочення правами начальника установи, характеризується позитивно.

У травні 2014 року судом оголошена ухвала Бориспільського міськрайонного суду Київської області, якою гр. Т. звільнено від подальшого відбування покарання у вигляді позбавлення волі за хворобою на невідбуту частину покарання [8].

Ухвалою Голопристанського районного суду Херсонської області від 26 березня 2015 р. Б., засудженого за пунктом 6 ч. 2 ст. 115, ч. 4 ст. 187 КК України із застосуванням ч. 4 ст. 70 КК України до 13 років позбавлення волі, було звільнено від подальшого відбування покарання за хворобою. Не погоджуючись із таким рішенням суду першої інстанції, прокурор подав апеляційну скаргу, яку обґрунтував таким чином: Б. відбуває покарання за скоєння особливо тяжкого злочину, неодноразово судимий за тяжкі злочини і за злочини середньої тяжкості, до кінця строку відбування покарання залишилось більше 8 років із призначених судом 13 років; за час відбування покарання засуджений допускав порушення вимог режиму утримання, має два стягнення, одне з яких накладено 18 квітня 2014 р., тобто тоді, коли засуджений хворів на тяжку хворобу, характеризується посередньо, не працевлаштований, за час відбування покарання на шлях виправлення не став. Однак, залишаючи апеляційну скаргу прокурора без задоволення, а ухвалу Голопристанського районного суду Херсонської області від 26 березня 2015 р. щодо засудженого Б. без змін, Апеляційний суд Херсонської області в ухвалі від 18 травня 2015 р. зазначив: подальше утримання Б. у місцях позбавлення волі загрожує його життю [6, с. 113].

На думку С.С. Босколова, «кримінальна політика знаходить своє відображення не тільки в кримінальному законодавстві, але й в інших нормативно-правових актах, на які зроблено посилання в диспозиціях статей Особливої частини Кримінального кодексу, в тому числі в нормах, ратифікованих міжнародними договорами» [9].

Керуючись положеннями ч. 5 ст. 3 КК України, згідно з якою «закони України про кримінальну відповідальність мають відповідати положенням, що містяться в чинних міжнародних договорах, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України», ч. 1 ст. 3 КК України, відповідно до якої «законодавство України про кримінальну відповідальність становить Кримінальний кодекс України, який ґрунтується на Конституції України та загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права», можемо говорити про наближення українського законодавства до міжнародних стандартів.

Проте нині доводиться констатувати, що такий процес досить складний у зв'язку з низкою проблем: по-перше, це пов'язано зі складністю імплементації європейського права в законодавство України; по-друге, з особливостями географічного, політичного, економічного факторів.

Однак, незважаючи на складність, можна все ж спостерігати, що позиція ЄСПЛ щодо звільнення від покарання у зв'язку із тяжкою хворобою є досить позитивною, що можна прослідкувати в справах: «Мельник проти України», «Яковенко проти України», «Похлебін проти України», «Петухов проти України», «Логвіненко проти України», «Салахов та Іслямова проти України», «Віталій Куцевич та Лідія Куцевич проти України» тощо.

Висновок. Отже, звільнення від відбування покарання за хворобою є результатом дії принципів не тільки гуманізму та обґрунтованості виконання покарань, а також законності,

позаяк застосування покарання щодо особи, яка захворіла на психічну хворобу, не має відповідного виправного ефекту, а інша тяжка хвороба засудженого може невинувато посилювати каральний ефект і завдати йому зайвих страждань. Саме тому цей вид звільнення від покарання має бути більш гуманним, а тому необхідно оцінювати не тільки фізичний стан засудженого, але й можливість забезпечення належного лікування, а це можливе виключно за умови імплементації міжнародних стандартів, в тому числі включення практики ЄСПЛ під час розгляду судами справ щодо звільнення від покарання у зв'язку з хворобою. Зокрема, важливу роль відіграють гарантії реалізації правових норм. Тому в законодавстві мають бути чітко визначені: механізм реалізації, черговість дій, процедури тощо. Адже юридичні помилки та прогалини можуть суттєво ускладнити досягнення цілей, закладених у нормах міжнародного права.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
2. Скакун О.Ф. Теорія держави і права. Харків. 2001. 656 с. URL: http://www.dut.edu.ua/uploads/1_948_39072050.pdf.
3. Донець К.Г. Особливості застосування звільнення від відбування покарання за хворобою. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 2. С. 317–320.
4. Велика українська юридична енциклопедія. Том 17. *Кримінальне право*. 2017. 1064 с.
5. Порядок організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі, затвердженого наказом Міністерства юстиції та Міністерства охорони здоров'я України, від 15 серпня 2014 р. № 1348/5/572 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0990-14>.
6. Горох О.П. Проблеми судової практики звільнення від покарання за тяжкою хворобою. *Виконавчий процес*. № 12 (174). 2015. С. 106–115.
7. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/SOO00490>.
8. URL: https://zib.com.ua/ua/print/90328-oficiyna_zayava_golovi_borispilskogo_miskrayonnogo_sudu_kiiv.html.
9. Босхолов С.С. Основы уголовной политики. Конституционный, криминологический, уголовно-правовой и информационный аспекты. URL: <https://www.twirpx.com/file/517538/>.
10. Данченко К.М. Проблема вини і питання доцільності в кримінально-правовій політиці. URL: [file:///C:/Users/NOUT/Downloads/Chkup_2011_4_79%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/NOUT/Downloads/Chkup_2011_4_79%20(1).pdf).

